

13.00.00 – ПЕДАГОГИКА ФАНЛАРИ

OLIV TA'IM MUASSASALARI PROFESSOR-O'QITUVCHILARINI KASBIY SARALASH DIAGNOSTIKASI

Djurayev Dusmurod Uralovich

*O'zDJTU Pedagogika va psixologiya kafedrasi
mudiri, IL 21091378 – raqamli loyiha rahbari, p.f.d., dosent*

Davronova Dildora Saidovna

*O'zDJTU Pedagogika va psixologiya kafedrasi
dotsenti, IL 21091378 – raqamli loyiha ishtirokchisi, PhD*

Annotasiya: maqolada OTM professor-o'qituvchisi kasbiy mahoratining o'sishi katta ahamiyatga egaligi, chunki mazkur kompetensiya talabalar faoliyati uchun eng muhim rag'batlarni namoyon qilishi va oliy ta'lim muassasasi uchun o'sish potentsiali sifatida ishlashi tahlil qilinadi. OTMlariga professor-o'qituvchilarni ishga qabul qilish hamda ularning tanlovlarda ishtirokini psixologik baholash tizimini yo'lga qo'yish orqali esa bir qancha masalalarning hal etilishiga erishish mumkin. Shu bilan birga shakllantirilgan psixologik diagnostika tizimi yordamida professor-o'qituvchilarning kasbiy faoliyatga psixologik yaroqlilik darajasi ob'yektiv baholanishi kabi muhim masalaga yechim topiladi.

Kalit so'zlar: ta'limning uzluksizligi, professor, o'qituvchi, kasbiy saralash, yaroqlilik, intellekt, diagnostika, tizim, kompetensiya.

Zamonaviy ta'lim tizimida o'qituvchi kasbiy mahoratining o'sishi katta ahamiyatga ega, chunki u talabalar faoliyati uchun eng muhim rag'batlarni namoyon qiladi va universitet uchun o'sish potentsiali sifatida ishlaydi. Ammo OTMlarida pedagogik faoliyat sifatini diagnostika qilish, tahlil qilish va baholash bo'yicha jiddiy ilmiy izlanishlar haligacha mavjud emas. Faqat psixologiya fanida OTM o'qituvchisi faoliyatini pedagogik aks ettirish bo'yicha qator ishlar mavjud bo'lib, ularda OTM o'qituvchisi pedagogik madaniyatining individual ko'rsatkichlari, o'qituvchi shaxsiga qo'yiladigan talablar, uning kasbiy malakasi ko'rib chiqiladi. Ma'lum darajada OTM o'qituvchisi faoliyatini tahlil qilish va baholash bo'yicha quyidagi ba'zi umumiy pozitsiyalar aniqlangan:

- o'qituvchi kasbiy madaniyatining eng yuqori ko'rsatkichi, ya'ni o'quv va ilmiy faoliyatining uyg'unligi;

- nazariya va faktologiyaning, bilim va tajribaning, bilim, ko'nikma va malakalarning bilimning yetakchi roli bilan bog'liqligi;

- o'qituvchining zamonaviy didaktik texnologiyalarni o'zlashtirish va ularni tegishli mualliflik usullari bilan uyg'unlashtirish qobiliyati bilan belgilanadigan ish sifati;

- o'qituvchining talabalarning o'quv faoliyatini rag'batlantirish va uni tadqiqot, ijodkorlik va mustaqil muammolarni hal qilish sifatida tashkil etish qobiliyati bilan bevosita bog'liq bo'lgan mahorati;

- o'qituvchining o'z ishiga munosabati, uning umumiy madaniyati, umumbashariy bilimlarga ega bo'lishi, shuningdek, oliy ta'limning yangi paradigmasiga, jumladan, ko'p qirrali ta'lim tizimiga o'tishga, talabaga yo'naltirilgan ta'limni amalga oshirishga, undan foydalanishga yo'naltirilganligi va boshqalar.

OTMda ta'lim sifati asosan quyidagi olti omilga bog'liq: OTMning ilmiy-

ma'rifiy markaz sifatidagi mavqei, bu borada o'z-o'zini rivojlantirishga tayyorligi, ta'limning zamonaviy kontseptsiyalari asosidagi professor-o'qituvchilar tarkibining jipsligi, pedagogik salohiyat, mazkur ta'lim muassasalari tarkibiga kiradigan shaxslar, o'qituvchilarning kasbiy madaniyati darajasi.

Umuman olganda, OTM o'qituvchisi, eng avvalo, ma'lum bir madaniyat vakili, uning xizmatkori, siymosi, ijodkori. Ilm-fan zamonaviy madaniyatning o'zagi bo'lganligi sababli, o'qituvchi ayni paytda yuksak tarbiya darajasidagi shaxs bo'lishi talab etiladi. Shundan kelib chiqib zamonaviy shaxsning yetakchi fazilatlarini sifatida - fuqarolik, insonparvarlik, demokratlik, mehnatsevarlik kabi fazilatlarni qayd etish mumkin. Chunki bugungi zamonaviy pedagog - mutafakkir olim, fan namoyandasi sifatida o'z sohasining mohir professional, metodist, tashkilotchi, bilimdondir. OTM o'qituvchisi hamkasb sifatida kollegiallik, tajribalilik, printsiplarga sodiqlik, o'zini tanqid qilish va o'ziga nisbatan talabchanlik bilan ajralib turadi.

Mas'uliyat - OTM o'qituvchisi mahoratining asosiy integral ko'rsatkichidir. U insonning barcha fazilatlarini namoyon qiladi va jamlaydi. Insonning barcha xususiyatlari mas'uliyat bilan bog'liq. Bu fazilat maqsadga xizmat qilish, yuksak kasbiy mahorat, o'ziga nisbatan talabchanlik, mehnat intizomi va o'z-o'zini tarbiyalashda namoyon bo'ladi.

Kasbiy kompetensiya OTM o'qituvchisini tavsiflovchi navbatdagi mezondir. Pedagog fuqaro sifatida o'zini, tajribasi va qobiliyatini bag'ishlaydi, jamiyat va xalq uchun xizmat qiladi. U o'z ishining ustasi sifatida, albatta, o'qitiladigan fanni, pedagogika va ta'lim-tarbiya psixologiyasini chuqur anglashi kerak. Bu o'qituvchilarning bo'lajak kasbini standart, namunaviy darajaga ko'taradi, tashkilotchi sifatida ularning o'quv va boshqa faoliyatini faollashtiradi. U olim sifatida o'z fanidan yetarli darajada xabardorligini ko'rsatadi, talabalarning ilmiy-tadqiqot faoliyatini o'zi tashkil etadi. Universitet ta'limi metodikasini takomillashtiradi, innovatsion didaktik texnologiyalarni o'zlashtiradi, tajribachi va innovator hamdir. Demak, oliy o'quv yurti o'qituvchisining kasbiy kompetensiyasi uning shaxs, o'z ishining ustasi, olim-tafakkir, novator sifatidagi barcha fazilatlarini amalga oshiradi.

O'zaro tushunish va hamkorlikka tayyorlik va ehtiyoj ham universitet o'qituvchisi mukammalligining eng muhim mezonidir. Oliy ta'lim pedagogi faoliyati samaradorligining asosiy postulatlarini aniq shakllantiradi: ijtimoiy maqsadning mavjudligi, o'qituvchilar va talabalar ishini ilmiy tashkil etish, universitet jamoasida umumiy pedagogik pozitsiyalar va talablar, kafedra, umumiy muloqot uslubi, barcha o'qituvchilar va talabalar tomonidan universitet nizomi, huquq va majburiyatlari bajarilishi. Shu bilan birga, har bir universitet o'qituvchisi hamkasblar bilan hamkorlik qilish, bir-biriga yordam berish, yangi narsalarni izlash va boshqalarning muvaffaqiyatidan quvonish istagini namoyon qilishi muhimdir. Bu mezonlarga quyidagilar kiradi:

- o'z-o'zini tanqid qilish, o'z faoliyatining shaxsiy fazilatlarini va natijalarini ob'ektiv baholash;

- professional va shaxs sifatida o'ziga nisbatan talabchanlik;

- yangilikni his qilish, o'z ishini takomillashtirish yo'nalishini aniqlash, o'rganishning yangi kontseptsiyasini yaratish qobiliyati;

- o'z ishini, o'z-o'zini tekshirish va unga ijodiy munosabatda bo'lish;

- faoliyatning turli sohalarida o'z ustida ishlash qobiliyati.

Hamkorlik istagi va ehtiyoji quyidagi xususiyatlar bilan tavsiflanadi:

- mehnatdagi hamkasblarining psixologiyasi va xususiyatlarini bilish;

- munozaralar olib borish, umumiy ishda umumiy pozitsiyalarni ishlab chiqish

qobiliyati;

- biznes uchun foydali bo'lgan boshqa odamlarning tashabbuslari va takliflarini tushunish, qo'llash, amalga oshirish;

- mo'ljallangan biznesda tarafdorlarni izlash, topish va ulardan foydalanish qobiliyati;

- o'quvchilarni o'qitish va tarbiyalash muammolarini hal qilishda o'z hamkasblarining tajribasi va qobiliyatidan foydalana olish;

- o'z shaxsiyati va ish natijalarini tanqidiy o'qqana olish.

Demak, OTM o'qituvchisining o'quv faoliyatini ilmiy tahlil qilishning asosiy ob'ektlari ajratib ko'rsatilgan bo'lib, ular haqiqatda ham jamiyat a'zosi sifatida, ham olim sifatida, ham talabalarga ta'lim beruvchi mutaxassis sifatidagi talablarning butun majmuasini qamrab oladi va o'z ishida yangi narsalarni yaratuvchi sifatida namoyon bo'ladi. Ishlab chiqilgan yondashuv asosida universitet o'qituvchisining ish sifatining yuqoridagi mezonlaridan kelib chiqqan holda diagnostika dasturi va universitet o'qituvchisining shaxsiyat xaritasi yaratiladi.

Bu kadrlarni attestatsiyadan o'tkazishda, bo'sh ish o'rinlarini egallash uchun tanlovlar o'tkazishda, o'qituvchi, assistent, dotsent va professor ilmiy unvonlarini berishda juda muhimdir.

Bu mezon va ko'rsatkichlar, ularning real amaliyotda namoyon bo'lishi pedagogik kadrlarning kasbiy saviyasini tahlil qilish tizimini yaratish uchun asos bo'lib xizmat qiladi. U quyidagilarni o'z ichiga oladi: o'qituvchining kasbiy o'zini o'zi baholash kartalari, unda universitet xodimlarining o'zlari o'z faoliyatida izchil namoyon bo'ladigan mezon va ko'rsatkichlarni belgilaydilar. Olingan, namunaviy usullarda qayta ishlangan ma'lumotlarni tahlil qilish asosida professor-o'qituvchilarning kasbiy mahoratini oshirish bo'yicha kafedra ish rejasi tuziladi.

Oliy ta'limning yangi sifati istiqbollari o'qitish sifati mezonlari bilan mos keladi. Bu zamonaviy oliy ta'limni jiddiy isloh qilishga umid beradi. Olingan ma'lumotlar shuni ko'rsatadiki, ilmiy tadqiqot sifati va tadqiqot ishlari jarayoni mohiyatan bir xil. Universitetdagi o'qituvchilik faoliyati ilmiy-tadqiqot faoliyati natijalariga erishish jarayoni bilan chambarchas bog'liq. Shu bois oliy ta'lim sifati ilmiy tadqiqot, uslubiy ishlarning ta'lim jarayonini takomillashtirish bo'yicha kafedralarning amaliy faoliyati bilan bog'liqligi va professor-o'qituvchilarning malakasi bilan belgilanadi.

Universitetda ilmiy-tadqiqot ishlarining o'quv-uslubiy ishlardan ustunligi ushbu tadqiqot natijalari bilan tasdiqlanadi. Ta'lim jarayoniga nisbatan ta'lim mazmunini yangilash va uni yangi ilmiy g'oya va tushunchalar orqali takomillashtirishga xizmat qiladi. Shu bilan birga o'qituvchining kasbiy kompetensiyasi ham boyib boradi. O'qitish va tarbiyalashga tadqiqotchilik yondashuvi real va to'laqonli bo'lib bormoqda. Talaba tobora ko'proq tadqiqotchi va yangi ilmiy g'oyalarni amalga oshiruvchi pozitsiyani egallaydi, u hayotga, mehnatga, o'z kasbiga tadqiqotchi yondashuvni rivojlantiradi.

OTM pedagogining uslubiy ish bilan aloqasi nuqtai nazaridan, ilmiy-tadqiqot faoliyati universitetning o'quv jarayonini takomillashtirish bo'yicha umumiy pozitsiyalarni ishlab chiqishga yordam beradi. Har qanday inson faoliyati, shu jumladan o'qitish sifatini adekvat tahlil qilish va baholashga yordam beradi. Kafedrada olib borilayotgan ilmiy-tadqiqot ishlari OTM professor-o'qituvchilari kafedrasi mavqeini yuksaltiradi, buning natijasida har bir o'quv fanining ahamiyati ortib boradi.

Ma'muriy, tashkiliy va boshqa boshqaruv faoliyati bilan bog'liq holda, tadqiqot ishlari universitet uslubi va ilmiy muhitini chuqur tahlil qilish, tuzatish va sifat

jihtidan o'zgartirishga yordam beradi. Bularning barchasi ikkinchisining pedagogik salohiyatini oshiradi va oliy ta'limni isloh qilish uchun qulay shart-sharoit yaratadi. Universitet hayotining barcha jabhalariga ilmiy-tahliliy yondashish sharoitida o'qituvchi va talabalarning individualligi to'liq namoyon bo'ladi.

Universitet faoliyatining tadqiqot uslubi sharoitida sub'ektivlikning falsafiy va psixologik nazariyasini amalga oshirish o'qituvchi va talabaning mas'uliyatligini shakllantirishga olib keladi. Bu esa birinchi navbatda talabalarning doimiy ravishda o'sib borayotgan bilim faolligiga ta'sir qiladi va universitet o'qituvchisining ijodiy ish uslubi xisoblanadi.

Agar o'qituvchining ilmiy-tadqiqot ishi universitetni isloh qilishda boshlang'ich nuqtaga aylansa, uning asosida professor-o'qituvchilar tarkibini attestatsiyadan o'tkazish, shuningdek, oliy o'quv yurtlarini akkreditatsiyadan o'tkazish zarur. Keyin kasbiy madaniyatning o'sishi tadqiqot yondashuviga bog'liq bo'ladi va shu bilan birga o'qituvchining kasbiy madaniyatiga tahliliy va diagnostik yondashuvlarning mantiqiy ketma-ketligi o'rnatiladi. Natijada ta'lim faoliyatini tahlil qilish pozitsiyasi amalga oshiriladi. Chunki ilmiy-tadqiqot va o'quv faoliyati kafedralar va o'qituvchilarning metodik ishlari orqali o'zaro bog'langan.

Ta'lim xizmatlari sifatini ta'minlash siyosati universitet o'qituvchilarining kasbiy faoliyatini boshqarish, ularning kasbiy malakasini oshirishni ham o'z ichiga oladi. Pedagogning kasbiy kompetensiya darajasiga qo'yiladigan talablar jamiyat, davlat ehtiyojlaridan kelib chiqqan holda, ta'limni rivojlantirishning zamonaviy tendentsiyalarini hisobga olgan holda shakllantiriladi va kasbiy standartda belgilanadi.

Ta'lim sifati ta'lim muassasasi faoliyatini har tomonlama baholashning universal kategoriyasi sifatida bilimlarni o'zlashtirish, bilim, ko'nikmalarni egallash va malakalarni shakllantirish uchun shart-sharoitlarni yaratish bilan bog'liq. Bilim asosiy bo'lib qoladi, chunki ular ko'nikma va malakalarni rivojlantirishga olib keladi. Universitetlarning o'quv va ilmiy faoliyatining asosiy va ajralmas elementi, jamiyat taraqqiyotiga qo'shadigan asosiy hissasi hisoblanadi. Bu oliy ta'lim muassasasining vaqti va turidan qat'i nazar, universal va o'zgarimasligicha qoladi.

Oliy ta'limda har bir kafedra mudiri va o'qituvchisi ta'lim muassasasi ishining sifati uchun shaxsiy professional mas'uliyatni his qilishi o'ta muhimdir. Shuning uchun o'qituvchi bilan tinimsiz, rang-barang va uslubiy jihatdan ishlash uni kasbiy-pedagogik faoliyat sifatini oshirish uchun zarurdir. Ushbu jarayonni boshqarishning tashkiliy tuzilmasi quyidagi bosqichlarni o'z ichiga oladi: diagnostika va prognostik, tuzatish, tartibga solish, tahlil qilish. Kafedraning rivojlanish strategiyasini ishlab chiqish rahbarning qarama-qarshiliklar mavjudligini bilishi va ularni bartaraf etish istagi (diagnostik va prognostik bosqich) bilan boshlanadi. Shu maqsadda rahbar o'qituvchilarning pozitsiyalarini, ularning kasbiy malakasini, shu jumladan mehnat faoliyatini, zarur ko'nikma va bilimlarni tahlil qiladi. Bu esa unga nafaqat mulohaza yuritish va keyingi tahlil qilish uchun eng boy ma'lumotlarni beradi, balki uning yo'nalishlari va istiqbollarini aniqlashga yordam beradi.

Darhaqiqat, diagnostika funktsiyasi o'qituvchining kasbiy mahoratini psixologik-pedagogik o'rganishdir. Baholash-yo'naltiruvchi - o'qituvchining faoliyatini sifat va miqdoriy baholash. Shuningdek, o'qituvchining o'z faoliyatini o'z-o'zini rivojlantirish, o'z-o'zini tarbiyalash bo'yicha psixologik va pedagogik tuzatishdir. Chunki ijobiy tendentsiyalarning (qadriyatlarining) butun tizimi o'qituvchidan tashqarida qolmaydi. Bu kafedra xodimlarining butun jamoa va alohida o'qituvchilar hayotida sodir bo'ladigan «og'riqli nuqtalarni» bartaraf etishga yo'naltirilganligidir.

O'z kasbiy salohiyatini o'rganishga, ro'yobga chiqarishga va oshirishga

intilayotgan o'qituvchi endi shunchaki ma'ruza o'qib, seminarlar o'tkaza olmaydi. U har bir darsda o'quvchilar va o'zlari uchun zarur psixologik qulaylik va muvaffaqiyat holatini yaratib, kasbiy qoniqishni oladi. Bu holda o'qitish endi uzatish, ma'lumot berish tabiati emas, balki o'quvchilarning kognitiv faoliyatini faollashtirish xarakteriga ega bo'ladi.

Talabalarni tayyorlash va tarbiyalash tizimi faoliyati sifat xususiyatlarining ijobiy tendentsiyalari faqat universitet o'qituvchilarining kasbiy kompetentsiyasiga qo'yiladigan talablarni doimiy ravishda oshirish bilan amalga oshirilishi mumkin. Ushbu sifat samaradorligini har tomonlama va rejalashtirilgan o'sishini ta'minlaydigan haqiqiy operatsion manevr professor-o'qituvchilar kasbiy malakasining pedagogik diagnostikasiga bog'liq bo'ladi. Shuning uchun pedagogik diagnostika mexanizmidan foydalangan holda OTM o'qituvchilarining kasbiy kompetentsiyasini xolis va ishonchli tahlil qilish ularning pedagogik faoliyati samaradorligini oshirish imkonini beradi.

OTMlarning professor-o'qituvchilari faoliyatini diagnostika qilish amaliyotini tahlil qilish shuni ko'rsatadiki, hozirgi vaqtda individual o'qituvchi va professor-o'qituvchilarning kasbiy kompetentsiyasini shakllantirish jarayoniga ta'sir qiluvchi pedagogik ahamiyatga ega omillarni aniqlash, shuningdek, pedagogik kadrlarni tayyorlash, moslashtirish va rivojlantirish samaradorligini oshirish uchun diagnostika tizimi etarlicha rivojlanmagan. Umuman olganda, OTM o'qituvchilari kasbiy kompetentsiyasining pedagogik va psixologik diagnostikasi tizimli va ko'p tarmoqli bo'lishi lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Кузьмина Н. В. Методы исследования педагогической деятельности / Ленингр. гос. ун-т. - Ленинград: ЛГУ, 1970. - 115 с.
2. Кухарев Н. В. На пути к профессиональному совершенству: книга для учителя / Москва: Просвещение, 1990. - 159 с.
3. Бельчик Т. А., Богданова Л. А., Клецов Ю. В. и др. Система менеджмента качества в профессиональном образовании: теория и практика: моногр. / — Кемерово: ГБУ ДПО «КРИПО», 2015. — 146 с.